
Katarzyna Płoszaj
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0003-1282-3293

Demaskowanie *fake newsów*: analiza wybranych przykładów z portalu Demagog

Kłamstwo obiegnie cały świat, zanim prawda zdąży włożyć buty.
Terry Pratchett, *Prawda*

1. Wstęp

„Nowego kłamstwa słucha się lepiej niż starej prawdy” – powiedzenie to trafnie oddaje naturę *fake newsów*, które pod tym pojęciem funkcjonują stosunkowo od niedawna, niemniej nie są niczym nowym. Na kartach historii zapisały się już od zarania dziejów, o czym świadczą przykłady sięgające pierwszej gazety imperium rzymskiego – „Acta Diurna”. Znalazły się w niej zmyślane i nierealne historie, np. o mitycznym feniksie, wystawionym na pokaz w Rzymie, czy też o żołnierzu, który powrócił z trzydziestoletniej wojny w brzemienным stanie. W kategoriach pojęcia *fake newsy* pojawiły się zaś w artykule z 1925 r. napisanym przez Edwarda McKernona, pt. *Fake News and the public*. Termin ten pojawia się tam w kontekście opisu systemu informacyjnego, jakim dysponowało The Associated Press, przedstawionego przez autora jako skrzętnie działająca maszyna napędzana przez wyścig z czasem, aby jak najszybciej publikować kolejne newsy. W ramach takiego systemu wydawcy odgrywają rolę trybików niemających szans na należyte sprawdzanie lawinowo napływających doniesień. Liczy się bowiem *news*, który zaczyna żyć własnym życiem i odchodzi w zapomnienie zanim okaże się, że w rzeczywistości jest *fake newsem*.

Na przestrzeni czasu oraz najróżniejszych mediów zmieniała się (i wciąż się zmienia) dynamika, sposób i skala pojawiania się informacji, jak i ujawniania ich nieprawdziwości, ale specyfika *fake newsów* pozostaje ta sama – trafnie ujęta przez Wesleya Prudena, jako: „coś, co wydaje się faktem, mogłoby nim być, ale faktycznie nim nie jest”¹. Związane jest z tym postrzeganie samego terminu jako oksymoronu, co przedstawione zostało w artykule pt. *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*. Katarzyna Bąkowicz skonkludowała w nim, że „zestawianie słów *falszywe* i *wiadomości* podważa wiarygodność informacji i staje w sprzeczności z ideą dziennikarstwa”². Autorka powołała się również na definicję, zgodnie z którą *fake news* widziany jest jako neologizm, oznaczający wiadomość medialną, opierającą się na dezinformacji i nierzadko zawierającą w sobie częściową prawdę. Bąkowicz zaznacza przy tym, że *fake newsy* nie są równoznaczne z (dziennikarskimi) pomyłkami czy doniesieniami opartymi na niesprawdzonych źródłach. *Fake newsy* nie są bowiem dziełem pomyłki, lecz intencjonalnego, zamierzonego działania. W tym kontekście istotne jest rozpatrywanie *fake newsów* w kontekście szerszego pojęcia, jakim jest dezinformacja. Mateusz Podlecki tłumaczy, że działania określone jako *disinformation* są

w pełni zaplanowane, prowadzone na szeroką skalę, z premedytacją, najczęściej przez dłuższy czas i dla osiągnięcia konkretnych korzyści, zwłaszcza politycznych. *Fake news* może być jednym z narzędzi dezinformacji, a patrząc jeszcze szerzej – dezinformacja może być elementem propagandy³.

Propaganda stanowi zaś mroczną stronę polityki, zwłaszcza tzw. wielkiej polityki, o której Marek Palczewski wspomina w kontekście *fake newsów* w postaci fałszywych wiadomości, które są „świadomie i celowo rozpowszechniane przez służby specjalne, agencje rządowe czy nawet rządy konkretnych krajów”⁴. Mowa tu więc o rozbudowanym aparacie propagandowym wywierającym wpływ (poprzez mass media, a w tym social media) „na zmianę postaw (lub ich ugruntowanie, jeśli były przychylne nadawcom komunikatów) opinii publicznej”⁵ i tym sposobem są one w stanie „wywołać przychylne reakcje na podjęte przez polityków działania,

¹ Cyt. za: M. Podlecki, *Fake news jako zjawisko (nie tylko) medialne – część I*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2017, nr 2, s. 128.

² K. Bąkowicz, *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, t. 20, nr 3 (78), s. 281, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2019.2.106>.

³ M. Podlecki, dz. cyt., s. 126.

⁴ M. Palczewski, *Fake news w polityce. Studia przypadków*, „Mediatization Studies” 2019, vol. 3, s. 140.

⁵ Tamże.

służące niekiedy jako pretekst do przeprowadzenia poważnych zmian na arenie międzynarodowej, a niekiedy zamieniające napięcie i słowną agresję w wojnę”⁶. Nawiasem mówiąc, wojna informacyjna (w zakresie konsekwencji, które za sobą pociąga) jest nie mniej realna niż ta, która odbywa się na polu bitwy. W tym wymiarze *fake newsy* stosowane są jako *broń*, służącą m.in. do wyeliminowania konkurentów. Taki aparat propagandowy wywiera wpływ na opinię publiczną. W kontekście mechanizmu działania takiego aparatu propagandowego szczególnie krytyczne jest to, co wykazali Hunt Allcott i Matthew Gentzkow⁷ w analizie wyborów w USA w 2016 r., dowodzącej, że odbiorcy są znacznie bardziej skłonni wierzyć w fałszywe informacje, jeśli potwierdzają one ich wcześniejsze przekonania i faworyzują preferowanego przez nich kandydata.

Kolejną newralgiczną kwestię stanowi to, że fałszywe informacje rozprzestrzeniają się znacznie dalej, szybciej i szerzej niż prawdziwe. Kluczowe badanie w tym względzie zostało przeprowadzone przez Sorousha Vosoughiego, Deba Roya i Sinana Arala⁸ (2018) na platformie Twitter. Prawdziwe informacje rzadko docierały do ponad 1000 osób, podczas gdy 1% najpopularniejszych *fake newsów* regularnie osiągał pułap 100 000 odbiorców. Postrzegane były bowiem jako atrakcyjniejsze i wywoływały silniejsze reakcje emocjonalne (jak zaskoczenie czy wstręt), co motywowało użytkowników do ich dalszego udostępniania. Jak zauważa Bąkowicz, *fake news*

osiąga lepsze wyniki niż wiadomości prawdziwe [...]. Fałszywe informacje dotyczące polityki lub spraw społecznych mogą rozchodzić się aż o 70 proc. szybciej w stosunku do treści prawdziwych, co wykazują badania Massachusetts Institute of Technology. *Fake newsy* mają charakter wirusowy – błyskawicznie lokują się w większości mediów, zapelniając je⁹.

Rozpowszechnianie nieprawdziwych i niesprawdzonych informacji przebiega szczególnie sprawnie w social mediach (takich jak YouTube, TikTok, WhatsApp, X – dawniej Twitter, Instagram, Facebook itd.), które choć nie są portalami informacyjnymi, to jako takie mogą być postrzegane. W tej materii istotne jest więc zachowanie szczególnej czujności w kwestii dochodzących do nas, jak i wychodzących od nas wiadomości,

⁶ Tamże.

⁷ H. Allcott, M. Gentzkow, *Social Media and Fake News in the 2016 Election*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, vol. 31, no. 2, s. 211–236, <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>.

⁸ S. Vosoughi, D. Roy, S. Aral, *The spread of true and false news online*, „Science” 2018, vol. 359, issue 6380, s. 1146–1151.

⁹ K. Bąkowicz, dz. cyt., s. 283.

m.in. poprzez sprawdzanie źródeł oraz wykrywanie i dementowanie fałszywych doniesień. Taką (społecznie pożyteczną) działalność możemy zaś zaobserwować na przykładzie organizacji *fact-checkingowych*, takich jak FactCheck.org (www.factcheck.org), Fundacja „Przeciwdziałamy Dezinformacji” (www.fakenews.pl/fundacja-przeciwdzialamy-dezinformacji), AFP Sprawdzam (www.sprawdzam.afp.com), Demagog (www.demagog.org.pl) itp.

2. Część badawcza – założenia

Celem tego artykułu jest przyjrzenie się, za pomocą analizy treści, *fake newsom* zidentyfikowanym jako takie w ramach *fact-checkingowego* portalu Demagog. Zgodnie z założeniami tej metody badawczej zbadane zostały kluczowe komponenty analizowanego materiału pod względem tego, co, jak, do kogo, dlaczego i z jakim skutkiem jest komunikowane¹⁰.

Analizie poddano wszystkie *fake newsy* zawarte w kategorii *polityka krajowa* opublikowane od 1 stycznia 2024 r. do 1 września 2024 r. Wybór *fake newsów* o charakterze politycznym jest nieprzypadkowy z tego względu, że są one w stanie wywierać szczególnie wpływ w ramach szerzenia dezinformacji. Łącznie zebranych zostało 31 jednostek badawczych (*fake newsów*), które poddano procedurze analizy treści, czyli procesowi kodowania (polegającemu „na organizowaniu surowych danych w bardziej wystandaryzowaną formę”¹¹) oraz klasyfikowania według ściśle określonych kategorii (tzw. klucz kategoryzacyjny/kodowy), wynikających z tego, jakie aspekty treści są relewantne z punktu widzenia celu, zakresu i charakteru przeprowadzanego badania. Tym sposobem wszystkie treści zostały przeanalizowane pod tymi samymi względami, które ujęte są w tabeli przedstawionej, wraz z opisem klucza kategoryzacyjnego, w kolejnym punkcie.

2.1. Część badawcza – wyniki

Zgodnie z teorią analizy treści wg Earla Babbiego¹², surowe dane (treść *fake newsów*) zostały zorganizowane w wystandaryzowaną formę poprzez proces kodowania. Na potrzeby badania opracowano klucz kategoryzacyjny, który objął sześć głównych zmiennych:

1. Link (Identyfikator): Adres URL do artykułu demaskującego danego *fake newsa* na stronie Demagog.
2. Treść *fake newsa*: Zsyntetyzowany opis fałszywej informacji.

¹⁰ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, przeł. F. Tryl, Warszawa 2024, s. 313.

¹¹ Tamże, s. 317.

¹² Tamże, s. 311–338.

3. Rodzaj *fake newsa*: Kluczowa kategoria analityczna opracowana na potrzeby tego badania na podstawie przeglądu różnych źródeł z tego zakresu¹³. Została ona zdefiniowana trójstopniowo:
 - Nieprawdziwe informacje, całkowicie sfabrykowane: Treści od podstaw zmyślone, niemające pokrycia w faktach.
 - Nieprawdziwe informacje, zafałszowujące obraz rzeczywistości: Treści bazujące na prawdziwych doniesieniach, lecz wypaczające ich sens.
 - Zmanipulowany materiał: Treści audiowizualne, wizualne lub tekstowe wyrwane z oryginalnego kontekstu i przedstawione w mylący sposób.
 4. Technologia użyta do stworzenia *fake newsa*: Narzędzia (np. takie jak AI) użyte do kreacji *fake newsa*.
 5. Kanały dystrybucji *fake newsa*: Kanały rozpowszechniania fałszywej informacji.
 6. Metoda wykrycia *fake newsa*: Sposób wykrycia fałszywej informacji.
- Zastosowanie tak zdefiniowanego klucza kategoryzacyjnego pozwoliło na analizę zebranego materiału, której wyniki przedstawione są poniżej w formie tabelarycznej.

Tabela. Analiza *fake newsów* z kategorii *polityka krajowa*

Link do artykułu demaskującego danego <i>fake newsa</i> na stronie Demagog	Treść <i>fake newsa</i>	Rodzaj <i>fake newsa</i>	Technologia użyta do stworzenia <i>fake newsa</i>	Kanały dystrybucji <i>fake newsa</i>	Metoda wykrycia <i>fake newsa</i>
demagog.org.pl/fake_news/czy-rzad-wprowadzi-limit-3-litrow-wody-na-osobe-nie-ma-takich-planow/	rząd planuje wprowadzić limit wody – 3l/dzień nie na każdą osobę	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Threads	sprawdzenie materiałów źródłowych – m.in. w wykazie prac rządu oraz w zestawie rekomendacji dotyczących wdrażania potencjalnej strategii wodnej na poziomie Unii Europejskiej
demagog.org.pl/fake_news/dzieci-z-przedszkola-kochaja-tuska-to-przerobka-ai/	zdjęcie przedstawiające dzieci w przedszkolu wraz z nauczycielkami, a w tle napis: „Kochamy Tuska”	nieprawdziwe informacje – całkowicie sfabrykowane	AI	TikTok, Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – naoczne wychwycenie nieprawidłowości wraz z odwołaniem do konkretnych stron internetowych (tzn. thehive.ai/, aiornot.com/ czy isitai.com/), za pomocą których można zweryfikować obrazy pod kątem tego, czy zostały wygenerowane przez AI

¹³ Takich jak: K. Bąkiewicz, dz. cyt.; A. Kudra, *News jako funkcja*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2010, t. 13, s. 399–404, <https://doi.org/10.18778/1505-9057.13.28>; M. Żoch, *Fake news jako narzędzie dezinformacji*, „Cywilizacja i Polityka” 2021, nr 19, s. 219–234.

Link do artykułu demaskującego danego <i>fake newsa</i> na stronie Demagog	Treść <i>fake newsa</i>	Rodzaj <i>fake newsa</i>	Technologia użyta do stworzenia <i>fake newsa</i>	Kanały dystrybucji <i>fake newsa</i>	Metoda wykrycia <i>fake newsa</i>
demagog.org.pl/fake_news/rzad-likwiduje-zero-wy-pit-dla-mlodych-nie-ma-takich-planow/	rząd likwiduje zero-wy PIT dla młodych	nieprawdziwe informacje – całkowicie sfabrykowane	–	TikTok, Facebook	sprawdzenie u źródła – poprzez uzyskanie informacji od Ministerstwa Finansów
demagog.org.pl/fake_news/unia-wprowadzi-podatek-od-sprzedazy-ciast-sprawdzamy-to/	w Polsce wprowadzony zostanie nowy podatek od sprzedaży ciast na kiermaszach	nieprawdziwe informacje – całkowicie sfabrykowane	–	TikTok, strona internetowa Radio Zet, portal Lege Artis, niemiecki portal Chip.de	sprawdzenie u źródła – poprzez uzyskanie informacji od biura Parlamentu Europejskiego w Polsce
demagog.org.pl/fake_news/migrant-w-warszawie-zniszczyl-tramwaj-to-stare-wideo-z-francji/	migrant zniszczył tramwaj w Warszawie	zmanipulowany materiał	–	Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie zawartości newsa – przy pomocy wyszukiwania obrazem Google Lens
demagog.org.pl/fake_news/ukrainiec-zaatakowal-nozem-w-krakowie-policia-dementuje/	Ukraińiec zaatakował nożem w Krakowie	zmanipulowany materiał	–	Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie u źródła – poprzez kontakt z Komendą Wojewódzką Policji w Krakowie
demagog.org.pl/fake_news/wyjasniamy-5-mi-tow-o-szczepieniach-z-posiedzenia-parlamentarnego-zespołu/	szczepionki nie są bezpieczne; szczepionki powodują autyzm; szczepienia powodują wzrost częstości chorób przewlekłych; to pestycydy, a nie wirus, spowodowały epidemię polio; przechorowanie może być korzystniejsze niż szczepienie	nieprawdziwe informacje – zafalszowujące obraz rzeczywistości	–	posiedzenie Parlamentarnego Zespołu ds. Ochrony Życia i Zdrowia Polaków.	sprawdzenie materiałów źródłowych – m.in. wśród oświadczeń Światowej Organizacji Zdrowia (WHO); sprawdzenie informacji na platformie <i>fact-checkingowej</i> (factcheck.org)

Link do artykułu demaskującego danego fake newsa na stronie Demagog	Treść fake newsa	Rodzaj fake newsa	Technologia użyta do stworzenia fake newsa	Kanały dystrybucji fake newsa	Metoda wykrycia fake newsa
demagog.org.pl/fake_news/imigranci-moga-bezkarnie-gwalcic-i-krasc-fal-szywy-cytat/	Imigranci mogą bezkarnie gwałcić i kraść	nieprawdziwe informacje – całkowicie sfabrykowane	–	Facebook, X (dawniej Twitter), TikTok	sprawdzenie u źródeł – poprzez kontakt z Ministerstwem Sprawiedliwości
demagog.org.pl/fake_news/duda-zaproponowal-podzial-rosji-na-200-państw-to-bledny-cytat/	prezydent Andrzej Duda proponuje podział Rosji na 200 państw etnicznych	zmanipulowany materiał	–	Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie materiałów źródłowych – w postaci transkrypcji z wystąpienia Andrzeja Dudy
demagog.org.pl/fake_news/relokacja-migrantow-do-domow-polakow-tusk-tego-nie-powiedzial/	Donald Tusk potwierdził plan przymusowej relokacji imigrantów do Domów Polaków	zmanipulowany materiał	–	Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – przy pomocy wyszukiwania obrazem Google Lens
demagog.org.pl/fake_news/muzulmanie-siedza-duza-grupa-w-warszawie-to-stare-nagranie/	zdjęcie, na którym widać grupę muzułmanów w hali sportowej, z podpisem: „Dziś w Warszawie na Woli a dokładnie na Księcia Janusza taki obrazek”	zmanipulowany materiał	–	Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – przy pomocy wstecznego wyszukiwania obrazem
demagog.org.pl/fake_news/polki-tanca-z-uchodzcamy-to-nagranie-z-festiwalu-z-2022-roku/	„Polki” / „Warszawianki” tańczą z „uchodźcami” / „migrantami” / „popaprańcami”	zmanipulowany materiał	–	Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – przy pomocy wstecznego wyszukiwania obrazem
demagog.org.pl/fake_news/czarnek-zapowiedzial-delegalizacje-lgbtq-to-falszywka/	Przemysław Czarnek zapowiedział delegalizację LGBTQ+	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – naoczne wychwycenie nieprawidłowości (tu: zwrócenie uwagi na brak symbolu potwierdzającego weryfikację konta na facebookowym profilu oraz inne tego typu zmienne)

Link do artykułu demaskującego danego <i>fake newsa</i> na stronie Demagog	Treść <i>fake newsa</i>	Rodzaj <i>fake newsa</i>	Technologia użyta do stworzenia <i>fake newsa</i>	Kanały dystrybucji <i>fake newsa</i>	Metoda wykrycia <i>fake newsa</i>
demagog.org.pl/fake_news/pozar-w-warszawie-wywolano-by-zamknac-nas-w-domach-falsz/	pożary w Warszawie i w Siemianowicach Śląskich oraz informacja o konieczności zamknięcia okien i pozostania w domach to celowe działania mające ograniczyć wolność	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – sięgnięcie do informacji opublikowanych na stronie HAARP, a także do naukowych doniesień, wychodzących od takich instytucji jak NASA czy Geophysical Institute w University of Alaska Fairbanks
demagog.org.pl/fake_news/kontrola-ukraincow-w-wiekupoborowym-ministerstwo-zaprzecza/	Polska policja rozpocznie masowe kontrole ukraińskich mężczyzn w wieku poborowym	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie materiałów źródłowych – na oficjalnym profilu (w ramach platformy X) Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji; a także w medialnej relacji Ministra Obrony Narodowej
demagog.org.pl/fake_news/zdjecie-z-protestu-ukraincow-w-w-katowicach-to-marsz-autonomii/	Ukraińcy protestowali w Katowicach przeciwko poborowi do wojska	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	TikTok	sprawdzenie materiałów źródłowych – za pomocą funkcji odwrotnego wyszukiwania obrazem w Google
demagog.org.pl/fake_news/tusk-uwaza-ze-polskosc-to-nienormalnosc-manipulacja/	Tusk uważa, że „polskość to nienormalność”	zmanipulowany materiał	–	TikTok	sprawdzenie materiałów źródłowych – poprzez sięgnięcie do artykułu autorstwa Donalda Tuska
demagog.org.pl/fake_news/czy-to-dzieci-trzaskowskiego-satyryczny-film-powstal-w-sydney/	film, przedstawiający grupę lubieżnie zachowujących się osób wsiadających do pociągu, z podpisem „Dzieci Trzaskowskiego”	zmanipulowany materiał	–	Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – naoczne wychwycenie nieprawidłowości; zastosowano również wsteczne wyszukiwanie grafiką w celu znalezienia oryginalnego nagrania (Google, Yandex), jednak nie dało to żadnych rezultatów.
demagog.org.pl/fake_news/slawomir-mentzen-nie-zyje-fake-news/	Śławomir Mentzen nie żyje	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – w postaci komentarza Śławomira Mentzena odnośnie informacji na temat jego śmierci; a także sprawdzenie zawartości newsa – ułokowane w nim linki zostały wychwycone w (prowadzonym przez CERT Polska) wykazie niebezpiecznych witryn; sprawdzenie, czy informacja pojawia się w wiarygodnych mediach

Link do artykułu demaskującego danego fake newsa na stronie Demagog	Treść fake newsa	Rodzaj fake newsa	Technologia użyta do stworzenia fake newsa	Kanały dystrybucji fake newsa	Metoda wykrycia fake newsa
demagog.org.pl/fake_news/we-wroclawiu-powstana-parkingi-tylko-dla-ukraincow-falsz/	we Wrocławiu powstaną parkingi tylko dla Ukraińców	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	portal Tu-Wrocław, Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie materiałów źródłowych – na portalu (TuWrocław), z którego ów news wypłynął – jako primaaprilisowy żart
demagog.org.pl/fake_news/w-wielki-piatek-przywroceno-powszechny-pobor-to-nieprawda/	przywrócenie powszechnego poboru	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook, X (dawniej Twitter), TikTok	sprawdzenie materiałów źródłowych – m.in. uzasadnienie do projektu rozporządzenia z 19 października 2023 r. oraz Ustawa o obronie Ojczyzny; a także sprawdzenie u źródeł – komentarz Ministerstwa Obrony Narodowej przesłany do redakcji Konkret24 oraz wypowiedź eksperta do spraw zbrojenia i bezpieczeństwa, w komentarzu dla prawo.pl.
demagog.org.pl/fake_news/czy-to-zdjecie-z-protestu-rolnikow-nie-to-dzielo-ai/	grafika, przedstawiająca protest rolników z 20 marca 2024 roku	nieprawdziwe informacje – całkowicie sfabrykowane	AI	Facebook, X (dawniej Twitter)	sprawdzenie zawartości newsa – naoczne wychwycenie nieprawidłowości, wraz z odwołaniem do konkretnych stron internetowych (tzn. thehive.ai/, aiornot.com/ czy isitai.com/), za pomocą których można zweryfikować obrazy pod kątem tego, czy zostały wygenerowane przez AI
demagog.org.pl/fake_news/tusk-odrzuca-postulaty-rolnikow-wypowiedz-jest-ucieta/	nagranie, na którym Donald Tusk mówi, że: „Postulaty, które brzmią »Precz z Zielonym Ładem«, »zablokować Ukrainę« są dla mnie nie do zaakceptowania”	zmanipulowany materiał	–	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – stenogram z wypowiedzi Donalda Tuska
demagog.org.pl/fake_news/okupacja-polski-przez-nato-i-wysiedlenia-falszywe-informacje/	wysiedlenia w ramach budowy Centralnego Portu Komunikacyjnego (CPK) oraz ustawa, która ma pozwalać amerykańskim żołnierzom strzelać do Polaków	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – przepisy prawne dotyczące wysiedlenia i wywłaszczenia oraz ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej; a także artykuły, na temat protestów rolników, na łamach mediów, takich jak The Guardian czy EUvsDisinfo

Link do artykułu demaskującego danego <i>fake newsa</i> na stronie Demagog	Treść <i>fake newsa</i>	Rodzaj <i>fake newsa</i>	Technologia użyta do stworzenia <i>fake newsa</i>	Kanały dystrybucji <i>fake newsa</i>	Metoda wykrycia <i>fake newsa</i>
demagog.org.pl/fake_news/holownia-przyznał-ze-rząd-tuska-łamie-konstytucję-manipulacja/	Szymon Hołownia przyznał, że rząd Tuska łamie Konstytucję	zmanipulowany materiał	-	TikTok	sprawdzenie materiałów źródłowych – w postaci nagrania z pierwszego dnia drugiego posiedzenia Sejmu
demagog.org.pl/fake_news/holownia-wspiera-depopulację-falszywe-teorie-o-agendzie-2030/	Holownia jest zwolennikiem Agendy 2030, a tym samym wspiera depopulację	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	-	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – tzn. treści Agendy 2030 (sdgs.un.org/2030agenda)
demagog.org.pl/fake_news/informacja-o-ukraińskich-korzeniach-andrzej-dudy-wyjasniamy/	rozpowszechnianie informacji w ukraińskich mediach o ukraińskich korzeniach Andrzeja Dudy	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	-	Facebook, TikTok, YouTube	sprawdzenie materiałów źródłowych – na łamach ukraińskiej strony <i>factcheckingowej</i> (tzn. without-lie.info) oraz na ramach innych ukraińskich serwisów (takich jak: stopfake.org/uk/golovna, rayon.in.ua/news, voxukraine.org)
demagog.org.pl/fake_news/slawomir-mentzen-nie-zyje-to-internetowe-oszustwo/	Śławomir Mentzen nie żyje	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	-	Facebook	sprawdzenie materiałów źródłowych – w postaci komentarza Śławomira Mentzena odnośnie informacji na temat jego śmierci; a także sprawdzenie zawartości newsa – ulokowane w nim linki zostały wychwycone w (prowadzonym przez CERT Polska) wykazie niebezpiecznych witryn; sprawdzenie, czy informacja pojawia się w wiarygodnych mediach
demagog.org.pl/fake_news/gdansk-przekazal-million-zlotych-na-muzeum-szuchewyca-falsz/	Miasto Gdańsk przekaże 1 mln zł na odbudowę muzeum dowódcy UPA Romana Szuchewyca	zmanipulowany materiał	-	Facebook, X (dawniej Twitter), TikTok	sprawdzenie zawartości newsa – przy pomocy wstecznego wyszukiwania obrazem Google Images; a także sprawdzenie u źródeł – poprzez kontakt z Biurem Prezydenta Miasta Gdańsk
demagog.org.pl/fake_news/krzysztof-smiszek-wystapil-w-filmie-porno-falszywy-artykul/	Krzysztof Śmiszek wystąpił w filmie porno	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	Generator Newsów (dziennikbulwarowy.pl)	Facebook	sprawdzenie zawartości newsa – na zrzucie ekranu stanowiącym zawartość tego <i>fake newsa</i> widoczny jest adres strony internetowej – dziennikbulwarowy.pl – za pomocą której można wygenerować fikcyjne materiały o charakterze satyrycznym

Link do artykułu demaskującego danego <i>fake newsa</i> na stronie Demagog	Treść <i>fake newsa</i>	Rodzaj <i>fake newsa</i>	Technologia użyta do stworzenia <i>fake newsa</i>	Kanały dystrybucji <i>fake newsa</i>	Metoda wykrycia <i>fake newsa</i>
demagog.org.pl/fake_news/4-stycznia-w-katowicach-pojawi-sie-1500-uchodźców-falsz/	4 stycznia w Katowicach pojawi się 1500 uchodźców	nieprawdziwe informacje – zafałszowujące obraz rzeczywistości	–	Facebook, X (dawniej Twitter), TikTok	sprawdzenie u źródła – poprzez kontakt z Urzędem Miasta w Katowicach oraz Śląskim Urzędem Wojewódzkim

2.2. Część badawcza – omówienie wyników

2.2.1. Wyniki analizy – tematyka *fake newsów*

Analiza zakodowanych w tabeli treści *fake newsów* pozwala na wyodrębnienie kilku, poniżej zaprezentowanych, dominujących i powtarzalnych osi tematycznych/narracyjnych, wokół których konstruowana jest dezinformacja w kategorii *polityka krajowa*.

Narracje antyimigracyjne i antyukraińskie: stanowią dominujący wątek w postaci fałszywych lub zmanipulowanych informacji dotyczących migrantów, uchodźców oraz relacji polsko-ukraińskich. Narracje te są wyraźnie ukierunkowane na wzbudzanie lęku, niechęci czy wręcz wrogości wywołanej poczuciem zagrożenia o podłożu ksenofobicznym. Przykładowe treści o narracjach antyimigracyjnych i antyukraińskich:

- W kontekście kreowania migrantów jako złoczyńców: „Migrant zniszczył tramwaj”, „Ukraińiec zaatakował nożem”, „Imigranci mogą bezkarnie gwałcić i kraść”.
- W kontekście tworzenia poczucia zagrożenia: „Muzułmanie w hali w Warszawie”; „1500 uchodźców w Katowicach”.
- W kontekście tworzenia poczucia niesprawiedliwości: „Parkingi tylko dla Ukraińców”; „Protest Ukraińców w Katowicach”; „Gdańsk przekazał 1 mln zł na muzeum Szuchewycza”.

Narracje ad personam wymierzone w konkretnych polityków: to kolejny wiodący wątek bazujący na fałszywych lub zmanipulowanych wypowiedziach, sfabrykowanych materiałach lub oszczerstwach. W ramach przeanalizowanych *fake newsów* najczęściej atakowani byli:

- Donald Tusk (np. zdjęcie wygenerowane przy użyciu AI pod hasłem „Kochamy Tuska”, zmanipulowane wypowiedzi takie jak manipulacja słowami, że „polskość to nienormalność” itp.).
- Andrzej Duda (np. zmanipulowana wypowiedź prezydenta sugerująca propozycję „podziału Rosji na 200 państw” lub fałszywe informacje o jego „ukraińskich korzeniach”).

- Sławomir Mentzen (dwukrotnie pojawiła się fałszywa informacja o jego śmierci, mająca na celu wyłudzenie danych).
- Szymon Hołownia (np. sfabrykowane wypowiedzi, według których rzekomo miałby wspierać depopulację czy oskarżać rząd o łamanie konstytucji).
- Inni politycy, tacy jak Rafał Trzaskowski, Przemysław Czarnek, Krzysztof Śmiszek.

Poza dwoma zaprezentowanymi głównymi modelami narracji *fake newsów* w analizowanym materiale pojawiają się również inne, mniej liczne, lecz istotne kategorie tematyczne.

Narracje sięjące dezinformację w sprawach rządowych, legislacyjnych czy ekonomicznych: bazują na teoriach spiskowych i mają na celu wywołanie paniki społecznej związanej z rzekomymi działaniami rządu lub Unii Europejskiej. Oto przykładowe treści tego typu: „Rząd planuje limit 3 litrów wody na osobę”; „Rząd likwiduje zerowy PIT dla młodych”; „Nowy podatek od sprzedaży ciast”; „Przywrócenie powszechnego poboru”; „Wysiedlenia w ramach CPK i okupacja NATO”.

Narracje dotyczące kwestii społecznych: związane ze zdrowiem publicznym, protestami społecznymi i innymi sprawami dotyczącymi życia społecznego. Przykładowe treści wpisujące się w takie narracje mają następujące brzmienie: „szczepionki nie są bezpieczne”; „szczepionki powodują autyzm”; sfabrykowana grafika, przedstawiająca protest rolników itp.

Podsumowując, wśród przeanalizowanych *fake newsów* dominują narracje ksenofobiczne związane z migracją i uchodźcami (ze szczególnym uwzględnieniem obywateli Ukrainy) oraz skoncentrowane na personalnych atakach wymierzonych w konkretnych polityków. Pojawiły się również tematy dotyczące kwestii rządowych, legislacyjnych, ekonomicznych oraz społecznych. W przeważającej mierze są one skonstruowane w taki sposób, aby wzbudzały strach oraz społeczne niepokoje, co odzwierciedla się w treściach o wysokim ładunku emocjonalnym.

2.2.2. Wyniki analizy – rodzaje *fake newsów*

Zgodnie z założeniem tego opracowania, wszystkie przeanalizowane *fake newsy* udało się zaklasyfikować do trzech wskazanych kategorii. Najliczniejszą grupę (16 przypadków) stanowią nieprawdziwe informacje odnoszące się do rzeczywistych doniesień, co uwiarygadnia przekaz, mimo tego, że pierwotny sens zostaje całkowicie wypaczony. Często jest również manipulowanie materiałem (10 przypadków), opierające się na zniekształceniu czy przekształceniu autentycznego materiału, co może utrudniać

wychwycenie manipulacji. Najrzadszą kategorią (5 przypadków) były nieprawdziwe informacje całkowicie sfabrykowane, które w żaden sposób nie bazowały na prawdziwych doniesieniach.

Podsumowując, zafałszowywanie obrazu rzeczywistości najczęściej zachodzi poprzez nawiązanie do prawdziwych informacji, co oddaje specyfikę pojęcia *fake news*, które choć zawiera w sobie fałszywość, to bazuje na *newsach*. Kreowanie treści od początku do końca zmyślonych nie jest więc zbyt częstą strategią, jako że w takim wypadku brakuje zakotwiczenia w realiach wzmacniających siłę przekazu.

2.2.3. Wyniki analizy – technologie używane do tworzenia *fake newsów*

W badanej próbie zaledwie w trzech przypadkach odnotowano użycie konkretnej technologii do tworzenia *fake newsów*. Dwa z nich dotyczyły użycia AI (Artificial Intelligence) do wygenerowania obrazów, a jeden użycia *Generatora Newsów* (dziennikbulwarowy.pl/).

Stawia to pytanie o przyszłe trendy w tym zakresie. Można postawić hipotezę, że wraz z rozwojem i dostępnością narzędzi AI, technologia ta będzie coraz częściej wykorzystywana do tworzenia najróżniejszych treści. Pytanie więc, jakie będzie to miało odzwierciedlenie w *fake newsach* (a szerzej – w szerzeniu dezinformacji)? Poszukiwanie odpowiedzi stwarza zaś dalsze perspektywy badawcze w tym względzie.

2.2.4. Wyniki analizy – kanały dystrybucji *fake newsów*

Prawie wszystkie przeanalizowane *fake newsy* (30 z 31) zostały rozpoznane przez media społecznościowe, takie jak Facebook, X (dawniej Twitter), TikTok, a także Threads. Tylko w jednym przypadku repertuar kanałów dystrybucji wyszedł poza to, co określamy jako social media, niemniej nadal mieściło się to w wymiarze internetowym – w ramach portalu informacyjnego. Co potwierdza kluczową rolę platform społecznościowych w wirusowym rozprzestrzenianiu się dezinformacji.

2.2.5. Wyniki analizy – metody wykrywania *fake newsów*

W ramach analizy metod stosowanych przez serwis Demagog do weryfikacji informacji, udało się wyróżnić trzy główne techniki:

1. **Sprawdzenie zawartości newsa:** Mniej lub bardziej wnikliwa analiza treści oraz formy, w jakiej została ona ujęta. Odbywa się to na dwa sposoby:

- poprzez naoczne wychwycenie nieprawidłowości (np. nierealistyczne grafiki czy informacje na tyle absurdalne, aby budziły czujność);
 - poprzez wykorzystanie technologii (przeważnie powtarzały się w tym względzie narzędzia wstecznego wyszukiwania obrazem, takie jak Google Lens), przy czym warto zwrócić uwagę na to, że owa metoda sprawdza się szczególnie w zakresie treści wizualnych lub audiowizualnych.
2. **Sprawdzenie materiałów źródłowych:** Sięgnięcie do oficjalnych dokumentów, transkrypcji, stenogramów, przepisów prawa, danych naukowych lub treści oryginalnych materiałów, na podstawie których można stwierdzić fałszywość danych informacji.
 3. **Sprawdzenie u źródła:** Bezpośredni kontakt z osobami/organizacjami/instytucjami (np. ministerstwem, urzędem miasta, policją), których dotyczy dana informacja, w celu uzyskania oficjalnego stanowiska.

2.2.6. Wyniki analizy – podsumowanie

W wyniku przeprowadzonej analizy uwidocznione zostały powtarzalne osie narracyjne, wokół których konstruowana jest dezinformacja w kategorii *polityka krajowa* (głównie narracje antymigracyjne i wymierzone w konkretnych polityków). Zidentyfikowane zostały również dominujące rodzaje *fake newsów* (bazujące na zafałszowaniu obrazu rzeczywistości i manipulacji kontekstem), główne kanały ich dystrybucji (media społecznościowe) oraz metody, za pomocą których wykrywana jest ich nieprawdziwość. Ta ostatnia kwestia jest szczególnie istotna w kontekście krytycznego, a jednocześnie konstruktywnego spojrzenia na zjawisko dezinformacji.

3. Wnioski końcowe

We wstępie artykułu ukazano początki tworzenia oraz rozpowszechniania zafałszowanych informacji – *fake newsów*. Przeanalizowanie wybranych *fake newsów*, zaczerpniętych ze strony internetowej służącej do ich wykrywania, pozwoliło na wychwycenie oraz potwierdzenie pewnych prawidłowości – zarówno w zakresie sposobów ich generowania (najczęściej poprzez manipulowanie istniejącymi informacjami), jak i ujawniania ich fałszywej natury (poprzez weryfikację źródeł i kontekstu). Perspektywa dalszego prowadzenia badań na ten temat ma szczególne znaczenie, ponieważ zjawisko tworzenia i rozprzestrzeniania *fake newsów* zdaje się nie mieć końca, a ich wpływ na wydarzenia, zwłaszcza w sferze politycznej, wciąż się nasila.

Bibliografia

- Allcott H., Gentzkow M., *Social Media and Fake News in the 2016 Election*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, vol. 31, no. 2, s. 211–236, <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, przeł. F. Tryl, Warszawa 2024.
- Bąkowicz K., *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, t. 20, nr 3 (78), s. 280–289, <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2019.2.106>.
- Kudra A., *News jako funkcja*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2010, t. 13, s. 399–404, <https://doi.org/10.18778/1505-9057.13.28>.
- Palczewski M., *Fake news w polityce. Studia przypadków*, „Mediatization Studies” 2019, vol. 3, s. 137–150.
- Podlecki M., *Fake news jako zjawisko (nie tylko) medialne – część I*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2017, nr 2, s. 125–135.
- Vosoughi S., Roy D., Aral S., *The spread of true and false news online*, „Science” 2018, vol. 359, issue 6380, s. 1146–1151.
- Żoch M., *Fake news jako narzędzie dezinformacji*, „Cywilizacja i Polityka” 2021, nr 19, s. 219–234.

Streszczenie

Teza/cel: Głównym celem artykułu jest przybliżenie procesu powstawania i rozpowszechniania *fake newsów* oraz mechanizmów służących do ich demaskowania, a także weryfikacja podziału *fake newsów* na trzy kategorie: informacje całkowicie sfabrykowane, informacje zafałszowujące obraz rzeczywistości oraz materiały zmanipulowane.

Metody badań: W badaniu zastosowano metodę jakościowej analizy treści. Materiał badawczy to 31 *fake newsów* o tematyce politycznej, zidentyfikowanych i opisanych przez portal *fact-checkingowy* Demagog.org.pl w okresie od 1 stycznia 2024 r. do 1 września 2024 r. Analiza polegała na kategoryzacji zebranych danych według przyjętych zmiennych, takich jak rodzaj fałszywej informacji, użyta technologia, kanały dystrybucji i metody weryfikacji.

Wyniki: Analiza wykazała, że najliczniejszą kategorię stanowią *fake newsy* zafałszowujące rzeczywistość, które bazują na prawdziwych informacjach, lecz całkowicie wypaczają ich sens. Najrzadziej występowały wiadomości w pełni sfabrykowane. Stwierdzono, że głównym kanałem dystrybucji fałszywych treści są media społecznościowe (takie jak Facebook, X, TikTok). Zidentyfikowano również trzy główne metody wykrywania *fake newsów*: analizę zawartości, weryfikację materiałów źródłowych oraz sprawdzenie u źródła.

Wnioski: Badanie pozwoliło wyodrębnić powtarzalne mechanizmy tworzenia, rozpowszechniania i weryfikacji *fake newsów*. Podkreślono kluczową rolę metod *fact-checkingowych* w budowaniu krytycznego podejścia do zjawiska dezinformacji. Zauważono również, że z uwagi na ciągły rozwój technologii i mediów, zjawisko *fake newsów* ma charakter perspektywiczny i wymaga dalszych badań.

Słowa kluczowe: *fake news*, dezinformacja, *fact-checking*, analiza treści, media społecznościowe

Debunking fake news: an analysis of selected examples from the Demagog portal

Abstract

Thesis/Aim: The main aim of the article is to present the process of the creation and dissemination of fake news and the mechanisms used to debunk them, as well as to verify the classification of fake news into three categories: completely fabricated information, information that distorts the picture of reality, and manipulated materials.

Research Methods: The study employed the method of qualitative content analysis. The research material consisted of 31 political fake news items, identified and described by the fact-checking portal Demagog.org.pl in the period from January 1, 2024, to September 1, 2024. The analysis involved categorizing the collected data according to predefined variables, such as the type of false information, the technology used, distribution channels, and verification methods.

Results: The analysis showed that the most numerous category is fake news that distort reality, which are based on true information but completely warp its meaning. Fully fabricated news was the least common. It was found that the main channel for distributing false content is social media (such as Facebook, X, TikTok). Three main methods for detecting fake news were also identified: content analysis, verification of source materials, and checking at the source.

Conclusions: The study allowed for the identification of recurring mechanisms for the creation, dissemination, and verification of fake news. The key role of fact-checking methods in building a critical approach to the phenomenon of disinformation was emphasized. It was also noted that due to the continuous development of technology and media, the phenomenon of fake news is a forward-looking issue that requires further research.

Keywords: fake news, disinformation, fact-checking, content analysis, social media